

Michajło Hamkało, Nazar Kudła

KARPATY UKRAIŃSKIE JAKO REGION TURYSTYCZNY – UWARUNKOWANIA I MOŻLIWOŚCI ROZWOJU

Zarys treści: W artykule przedstawiono aktualne warunki rozwoju turystyki w regionie Karpat Ukraińskich. Ocenie podlegały zarówno wartości przyrodnicze i kulturowe, stan zagospodarowania dla różnych form turystyki, jak i działania instytucji państwowych i samorządowych zmierzające do aktywizacji turystycznej i społeczno-gospodarczej miejscowości regionu.

Słowa kluczowe: Karpaty Ukraińskie, potencjał turystyczny, rozwój turystyczny

Key words: Ukrainian Carpathians, tourism potential, tourism development

Wstęp

Ukraiński łuk Karpat charakteryzują dobre warunki do rozwoju turystyki. Jego atrakcyjność dla ruchu turystycznego wynika zarówno z położenia na skrzyżowaniu ważnych szlaków tranzytowych środkowej części Europy, bogactwa walorów przyrodniczych, kulturowych, jak i podejmowanych obecnie na coraz większą skalę inwestycji w rozbudowę bazy turystycznej. Unikatowość walorów turystycznych, stanowiących podstawę rozwoju funkcji wypoczynkowo-uzdrowiskowej regionu, wynika przede wszystkim z różnorodności środowiska przyrodniczego, w tym obecności rozległych i dobrze zachowanych kompleksów leśnych, zbiorników wodnych, długiego okresu zalegania pokrywy śnieżnej, występowania zasobów wód mineralnych, borowiny, a także bogatej spuścizny historyczno-kulturowej.

Według danych statystycznych liczba turystów odwiedzających Karpaty Ukraińskie w okresie 2005–2009 wynosiła około 1,7 mln osób rocznie, z czego ponad 150 tys. stanowili goście zagraniczni. Rozwój turystyki uważa się obecnie za jeden z podstawowych czynników wzrostu społeczno-gospodarczego całego regionu. Znalazło to m.in. odzwierciedlenie w sformułowaniu strategicznego celu rozwoju Karpat Ukraińskich,

jakim ma być dążenie do osiągnięcia materialnego dobrobytu mieszkańców i zachowania jego wartości przyrodniczych, poprzez ukształtowanie sprawnie funkcjonującego terytorialnego systemu turystycznego na podstawie optymalnego wykorzystania istniejących walorów turystycznych, zasobów materialno-technicznych i gospodarczych regionu oraz potencjału ludzkiego.

Początki rozwoju turystyki w Karpatach Ukraińskich

Karpaty Ukraińskie już od połowy XIX w. stanowiły obszar wypoczynku i leczenia osób przyjezdnych (wycieczkowiczów, letników, kuracjuszy) z terytorium ówczesnych Austro-Węgier. Rozwojowi ruchu wycieczkowego sprzyjało założenie Austriackiego Związku Alpejskiego, Austriackiego Klubu Turystycznego i Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (PTT), z jego oddziałami w granicach obecnego obwodu Iwanofrankowskiego (Stanisławowskiego) w Iwano-Frankowsku (pol. Stanisławów) i Czarnohorskiego w Kołomyi. Głównym zadaniem Oddziałów PTT była organizacja pieszych wypraw turystycznych, pomoc w rozbudowie sieci schronisk turystycznych oraz znakowanie szlaków.

Dużą popularnością wśród ówczesnych turystów cieszyły się partie wysokogórskie, głównie masyw Czarnohorski. Pierwsze schronisko turystyczne na terenie Karpat Ukraińskich zostało założone w 1878 r. w dolinie Gadżyny w Czarnohorze. W następnych latach wybudowano kolejne schroniska w Zaroślaku pod Howerlą (1879 r.) i Zawojeli w dolinie Prutu, na Połoninie Gropa (na południowy-wschód od szczytu Pop Iwan; 1883 r.) i pod Smotrecem (1900 r.). W 1904 r. Oddział Czarnohorski TT po raz pierwszy wyznaczył szlaki turystyczne kolorowymi znakami liniowymi (Nesteruk 2003). W okresie międzywojennym uruchomiono jeszcze kilka schronisk na Czarnohorze: na Połoninie Maryszewskiej (od 1937 r.), na Przełęczy Jabłoniczej (Tatarskiej) (od 1932 r.), pod Kukulem od strony Worochty, na grzbiecie Kostrzycy, a od strony Zakarpacia – na Połoninie Rohnieskiej i Menczul Kwasowski, pod szczytem Gutin Tomnatyk.

Wyprawy górskie organizowano spontanicznie, bez odpowiedniego wcześniejszego przygotowania faktograficznego. W celu zainicjowania zorganizowanej działalności turystyczno-krajoznawczej powołano w 1924 r. organizację turystyczno-krajoznawczą „Płaj”. Stowarzyszenie to zajmowało się m.in. prowadzeniem studiów krajoznawczych poprzez zbieranie opisów etnograficznych, materiałów historycznych, analizę warunków i zasobów środowiskowych. Rezultaty tych prac wykorzystywano do opracowania i wyznaczania tras turystycznych oraz sporządzania map turystyczno-krajoznawczych (Fedorchenko, D’orova 2002). Oprócz organizacji „Płaj” na omawianym obszarze od 1910 r. działało także stowarzyszenie „Czarnohora”. Wspólnym wysiłkiem obu organizacji wybudowano schroniska turystyczne na Połoninie Płyśce, w pobliżu szczytów: Grofy, Doboszanki, Sywuli oraz na przełęczach Ryżi i Stoły (pol. Krzyżówka). Oznakowano trasy turystyczne w Czarnohorze i Gorganach. Dzięki datkom i składkom członkowskim utrzymywano etatowy personel (straż górską), który odpowiadał za zakwaterowanie, towarzyszenie turystom i remont schronisk.

W XX w. na terenie obecnego obwodu Zakarpackiego znaczny wpływ na rozwój turystyki górskiej miało utworzenie Rachowskiego Oddziału Klubu Turystów.

W trakcie jego działalności utworzono sieć schronisk turystycznych, m.in. na połoninie Menczul Kwasowski na wysokości 1314 m n.p.m. Obiekt ten funkcjonował od 1932 r., oferując miejsca dla 50–60 osób. Na wysokości 1200 m n.p.m. utworzono schronisko „Wegerowa Chata” w budynku Czesko-Słowackiego Inspektoratu Połonin Karpackich. Powstało również kilka innych schronisk turystycznych na szlakach prowadzących do głównych szczytów pasma czarnohorskiego. W 1932 r. w Rachowie otwarto sezonowe schronisko turystyczne z 52 miejscami noclegowymi. U podnóża Czarnohory, we wsiach Bogdan i Łuhy, powstało kilka małych schronów turystycznych Klubu Turystów Czechosłowackich. W 1935 r. pod szczytem Howerli, w budynku Komisji Delimitacyjnej powstało także schronisko turystyczne „Howerla” (20 miejsc noclegowych) (Quirini-Popławski 2006).

Przyrodnicze i kulturowe podstawy rozwoju turystyki

Karpaty Ukraińskie zalicza się do gór średnich. Największe wzniesienia znajdują się w masywach Czarnohory (2061 m n.p.m.), Marmaroskiego (1946 m n.p.m.), Świdowca (1883 m n.p.m.) i Gorganów (1836 m n.p.m.). Obszar charakteryzuje stosunkowo łagodny klimat umiarkowany o cechach kontynentalnych. O rozkładzie warunków klimatycznych (temperatura, ciśnienie atmosferyczne, opady, kierunek i siła wiatru) decyduje przede wszystkim układ pasm górskich. Masyw Karpacki uniemożliwia przesuwanie się chłodnych mas powietrza z północy, stąd też warunki klimatyczne są kształtowane przeważnie przez wilgotne masy powietrza znad Oceanu Atlantyckiego oraz kontynentalne powietrze umiarkowanych szerokości geograficznych. Średnie temperatury stycznia wahają się w przedziale -8° – -6°C , a lipca 14 – 16°C . Absolutne minimum temperatury (-36°C) zanotowano w miejscowości Niżny Studenij (obwód Zakarpacki). Największe wartości opadów (powyżej 1400 mm) są notowane w najwyższych partiach masywu czarnohorskiego. Opady występują przeważnie latem, zwłaszcza w czerwcu i lipcu (powyżej 60% rocznych wartości opadu). Najbardziej sprzyjającym okresem dla wypraw turystycznych są miesiące sierpień i wrzesień. Pokrywa śnieżna w części górskiej formuje się w połowie listopada i trwa do przełomu kwietnia i maja (Petlin, Matviiv 2003; *Ukraińskie Karpaty* 1987). Do niebezpiecznych dla turystów zjawisk pogodowych zalicza się: burze, silne wiatry i mgły. Masyw Czarnohorski wyróżnia się największą liczbą (45) dni burzowych w ciągu roku. Aktywność burzowa zaczyna się w kwietniu, a najwięcej dni (średnio 11) z burzą występuje w lipcu (Stojko, Milkina 1993).

Na terenie Karpat Ukraińskich mieszka 4,2 mln osób (8,9% ogółu ludności Ukrainy) związanych z tym obszarem historycznie, kulturowo i ekonomicznie. W rejonach górskich żyją grupy etniczne – Huculi, Łemkowie i Bojkowie. Ich kultura duchowa i materialna formowała się przez wieki w poczuciu silnej więzi z przyrodą. Społeczności góralskie od pozostałej części społeczeństwa ukraińskiego odróżnia duża religijność, tradycyjny styl życia, oryginalne zwyczaje oraz używanie na co dzień lokalnych dialektów. Wartości te jednak przez lata reżimu totalitarnego, kolektywizacji, rusyfikacji i propagandy ateistycznej zaczęły stopniowo zanikać. Obecnie dostrzeżono potrzebę ochrony spuścizny kulturowej tych grup etnicznych w wymiarze tradycji

duchowej i materialnej, w postaci drewnianych cerkwi i dzwonnicy z XVIII–XIX w. (Stojko 2008). Ochronie powinny podlegać także obiekty historyczne z czasów pierwszej i drugiej wojny światowej. Region Karpacki wyróżnia się najbardziej zwartą siecią historyczno-kulturowych zabytków na terenie Ukrainy. Łącznie na terytorium Regionu Karpackiego znajduje się ponad 125 tys. zabytków historycznych, archeologicznych i architektonicznych. Na państwową listę zabytków regionu jest wpisanych ponad 7 tys. obiektów historyczno-kulturowych, z czego niemal 3 tys. włączono do systemu krajowych tras turystycznych. W Regionie Karpackim znajduje się około 1/3 wszystkich zabytków architektonicznych Ukrainy o znaczeniu ogólnokrajowym (Rutins'kij, Stecjuk 2008).

W granicach Karpat Ukraińskich sieć przestrzennych form ochrony zasobów przyrodniczych tworzą: Karpacki Rezerwat Biosfery, Rezerwat Biosfery Karpaty Wschodnie (Użański Park Narodowy, Nadsański Regionalny Park Krajobrazowy), Rezerwat Przyrodniczy Gorgany, Wyżnicki Park Narodowy, Park Narodowy Synewir, Park Narodowy Beskidy Skolskie, Karpacki Park Narodowy (Karpacki PN).

Prawie 2,5% obszaru Regionu Karpackiego jest objęte ochroną rezerwatową, a od 1993 r. zostało włączone do sieci rezerwatów biosfery UNESCO. Do największych i najcenniejszych przyrodniczych obszarów chronionych Ukrainy należy Karpacki Rezerwat Biosfery (KRB). Obejmuje sześć oddzielnych masywów i rezerwatów florystycznych o znaczeniu krajowym, m.in. Czarna Góra i Juliwska Góra, które znajdują się na terytorium rejonów: Rachowskiego, Tiacziwskiego, Chustskiego i Wynogradowskiego w obwodzie Zakarpackim, na wysokości od 180 do 2061 m n.p.m. Taka struktura terytorialna reprezentuje krajobrazową i biologiczną różnorodność Karpat Ukraińskich, obejmując najlepiej zachowane ekosystemy karpackie z wieloma rzadkimi i zanikającymi gatunkami roślin i zwierząt (www.cbr.nature.org.ua).

Na terenach przylegających do masywów Karpackiego Rezerwatu Biosfery i Karpackiego PN znajdują się ważne obiekty historyczne, m.in.: Strukiwska cerkiew – zbytek architektury drewnianej z początku XVII w. (Jasinia), Muzeum Historyczno-Krajoznawcze w Jasini, Grażda – tradycyjny dwór huculski w przysiółku Steblij koło Jasini i Krzyworównia, zbytek architektury huculskiej – drewniana cerkiew Płytowska (Jasinia), tablica u źródeł rzeki Czarna Cisa, uroczysko Okoły (okolice wsi Czarna Cisa), tablica na górze Howerla (płyta granitowa zawierająca ziemię ze wszystkich obwodów Ukrainy), ruiny obserwatorium na górze Pop Iwan Czarnohorski (1936 r.), zakład ekologiczno-kulturowy Europejskie Centrum Geograficzne, czynny młyn wodny w miejscowości Mała Ugolka, Cerkiew Narodzenia NMP (XVIII w.) w Worochcie, cerkiew Trójcy Przenajświętszej (XVII w.) w Mikuliczynie. W otoczeniu południowych krajobrazów Połonin Wysokich występują jeziora: Apszyniec, Brebeneskuł, Niesamowite, Turkulskie i Woróżeska. W masywie czarnohorskim zachowały się również pozostałości sztucznych zbiorników wodnych (faszyn).

W Karpackim Rezerwacie Biosfery działa ekologiczno-oświatowe centrum informacyjne i ośrodek historyczno-kulturowy – Muzeum Ekologii Gór i Historii Użytkowania Przyrody w Karpatach Ukraińskich, którego celem działalności jest zachowanie przyrodniczego i kulturowego dziedzictwa regionu. Obszar rezerwatu ma szczególne znaczenie z punktu widzenia zachowania kultury górali ukraińskich – Hucułów, Boj-

ków i Łemków. Unikatową wartość w skali europejskiej ma wysokogórska hodowla owiec mlecznych oraz związane z nią wyroby i tradycje.

W Karpackim Rezerwacie Biosfery działa rozwinięta sieć szlaków ekologiczno-turystycznych, które zostały poprowadzone przez najciekawsze i najbardziej atrakcyjne tereny chronione, gdzie jest skoncentrowana znaczna część ważnych obiektów przyrodniczych, kulturowych i historycznych. Do najbardziej popularnych ścieżek przyrodniczych należą trasy: na Sokole Berdo, Lasami Keweliwskimi na Pietros i lasami Czarnohory na Howerlę. Dla wszystkich szlaków zostały opracowane foldery i tablice informacyjne oraz wykonano oznakowanie w terenie.

W latach 1992–1998 utworzono międzynarodowy trójstronny (Ukraina–Słowacja–Polska) Rezerwat Biosfery Karpaty Wschodnie. Ukraińską część Rezerwatu, o powierzchni 58,6 tys. ha, stanowią: Użański Park Narodowy obejmujący górny bieg koryta rzeczki Uż i Nadsański Regionalny Park Krajobrazowy. Użański Park Narodowy graniczy bezpośrednio z Parkiem Narodowym Połoniny na Słowacji i Bieszczadzkiem PN po stronie polskiej. Z kolei ukraiński Nadsański Park Krajobrazowy graniczy z polskim Parkiem Krajobrazowym Doliny Sanu (Maryskevych i in. 2007; carpathians.org.ua).

Użański Park Narodowy, o powierzchni 39,1 tys. ha, utworzono w 1999 r. Terytorium parku ma wydłużony kształt (45 km), o szerokości od 3 do 18 km. W granicach parku na Przełęczu Użockiej spotykają się zlewnie trzech dużych rzek – Dniestru, Sanu i Cisy. Główne obiekty turystyczne stanowią jaskinie krasowe obok wsi Kniahynia oraz miejsce upadku największego w Europie Meteorytu Kniahyńskiego (1866 r.), którego fragmenty znajdują się w muzeach Wiednia i Moskwy. We wsiach Użok, Styżycia, Żornawa, Sól znajdują się źródła mineralne Naftusia, Narzan, Jesentuki. Ich woda jest nasycona dwutlenkiem węgla o dużej zawartości boru.

Rezerwat Przyrodniczy Gorgany powstał w 1996 r. i zajmuje powierzchnię 5,34 tys. ha. Położony jest na obszarze rejonu nadworniańskiego w obwodzie Iwano-Frankowskim na wysokości od 750 do 1750 m n.p.m. W obszar rezerwatu przyrodniczego włączono rezerваты krajobrazowe o znaczeniu ogólnopolskim – Dżurdzi (754 ha) i Sadki (995 ha) oraz chronione uroczyska – Czernik (103 ha), Hnylak (150 ha), Nowobudowa (217 ha), Elmy (86 ha), Dołżyniec (284 ha) i Stoły (161 ha). Rezerwat znajduje się w trudno dostępnej, wysokogórskiej części Gorganów Doboszańskich, których górne partie są kamieniste (gołoborza) – stąd lokalna nazwa „*gorgany*”. Najwyższymi szczytami są Doboszanka (1754 m n.p.m.) i Medweżyk (1736 m n.p.m.). Działalność ekologiczno-edukacyjną w rezerwacie wspomagają szlaki turystyczne i ścieżki naukowo-dydaktyczne „Nad Jeziorem”, „Zbocze Poleński”.

Park Narodowy Beskidy Skolskie, o powierzchni 35,26 tys. ha, powstał w 1999 r. w dorzeczu rzeki Stryj i jej dopływu – Opór. Teren parku sąsiaduje ze znanymi uzdrowiskami – Schidnycia, Skole i Sławsko. Na badanym terenie znajduje się ponad 30 źródeł mineralnych o zróżnicowanym działaniu balneologicznym. W dolinie rzeki Rybnik Majdański, w okolicy wsi Nowy Kropiwnik występują źródła leczniczych wód mineralnych. Na kuracjuszy czeka prawie 50 sanatoriów, pensjonatów, baz wypoczynkowych i turystycznych, campingów. Pracownicy PN Beskidy Skolskie przygotowali szlaki i trasy ekologiczno-edukacyjne – na górę Paraszkę (28 km), dolinę rzeki Kamianka

(4 km), Buczyna (14 km), Łopata (12 km) i inne. Główne atrakcje turystyczne stanowią zabytki z czasów Rusi Kijowskiej – twierdza Tustań i grób księcia Światosława Władimirowicza (www.skole.org.ua).

Wartości kulturowe jako przedmiot działań strategicznych

Planowanie i programowanie działań rozwojowych i aktywizujących lokalną gospodarkę powinno zostać poprzedzone wyznaczeniem obszaru, w stosunku do którego będą się odnosić. Procedura regionalizacji turystycznej Ukrainy jest przedsięwzięciem dopiero dyskutowanym. W odniesieniu do Karpackiego Regionu Turystycznego przyjęto założenie, że jego granice będą wyznaczone z uwzględnieniem:

- położenia,
- walorów przyrodniczo-krajobrazowych,
- walorów etniczno-kulturowych,
- obecnej struktury administracyjnej,
- podobieństwa historycznych uwarunkowań rozwoju, od czasów najdawniejszych do drugiej połowy XX w. i ostatecznego włączenia tego obszaru do Republiki Ukrainy,
- poczucia mentalnej więzi ludności i podobieństwa systemu wartości,
- sytuacji społeczno-gospodarczej i problemów transformacji w aktualnych warunkach makroekonomicznych.

Cztery pierwsze elementy stanowią podstawę integracji działań rządowych, społecznych i gospodarczych w obwodach: Lwowskim, Iwano-Frankowskim, Zakarpackim i Czerniowieckim w celu rozbudowy jednolitego, konkurencyjnego kompleksu rekreacyjno-turystycznego Regionu Karpackiego. Na mocy wielostronnego porozumienia między tymi obwodami z 1999 r., ich wspólne interesy w zakresie wspierania rozwoju turystyki reprezentuje specjalnie powołana Rada ds. Turystyki Regionu Karpackiego.

Jednym z narzędzi stymulowania rozwoju kulturowego, turystyki i kształtowania tożsamości ogólnonarodowej są programy państwowe, takie jak np.: *Program Rozwoju Krajoznawstwa do roku 2010* (zatwierdzony Uchwałą Komitetu Ministrów Ukrainy z dnia 10 czerwca 2002 r. nr 389) oraz *Państwowy Program Rozwoju Turystyki na lata 2002-2010* (zatwierdzony Uchwałą KМУ z dnia 29 kwietnia 2002 r. nr 583). Równoległe w państwowych instytucjach obwodowych, rejonowych i miejskich powstały lokalne strategie i programy rozwoju.

Większość programów państwowych jest sporządzana na okres 3–7 lat. Ich mankamentem jest nie do końca określony zakres i sposób finansowania przyjmowanych działań, co oznacza, że fundusze na realizację konkretnych projektów muszą być zapisywane w budżetach państwa tworzonych na poszczególne lata. Realne finansowanie działań często okazuje się niższe od zakładanego. Nierzadko bywa tak, że program już przyjęty przez rząd nie jest uwzględniany w budżecie państwa i jego realizację odkłada się na lata następne. W opracowywanych programach i strategiach turystyka kulturowa nie jest traktowana jako ważny czynnik rozwoju regionalnego, który mógłby przyczynić się do pokonywania regionalnych stereotypów i kształtowania wartości

ogólnonarodowych. Wskazuje się jedynie na „krajoznawstwo historyczne”, ukierunkowane na odrodzenie duchowości i pamięci historycznej oraz kształtowanie u obywateli miłości do swojego kraju, poczucia patriotyzmu narodowego, szacunku do człowieka, odpowiedzialności za pielęgnowanie spuścizny historyczno-kulturowej (np. *Program Rozwoju Krajoznawstwa do roku 2010*). Większość programów jest skierowana głównie do młodzieży i nie odnosi się do pozostałych grup społecznych, np. emerytów czy osób ze szczególnymi zainteresowaniami itp.

Institucje samorządu regionalnego nadają szczególne znaczenie problematyce zachowania etnicznej spuścizny Huculów. W tym celu Prezydent Ukrainy W. Juszczenko podpisał Ustawę Nr 703/2009 *O zachowaniu i popularyzacji kultury huculskiej* „w celu utrzymania i popularyzacji oryginalnych tradycji kulturowo-historycznych, duchowej i materialnej kultury huculskiej[...]”. Polecono Gabinetowi Ministrów Ukrainy opracowanie i zatwierdzenie w terminie trzech miesięcy planu działania w zakresie zachowania duchowej i materialnej kultury huculskiej, z uwzględnieniem propozycji Zakarpackiej, Iwano-Frankowskiej i Czerniowieckiej Państwowej Administracji Obwodowej. Zakłada się m.in. podjęcie działań w zakresie edukacji pozaszkolnej i utworzenie szkół artystycznych, których zadaniem będzie stworzenie warunków do poznania przez młode pokolenie huculskiej twórczości ludowej. Zalecono również zaplanowanie rozszerzenia sieci muzeów sztuki ludowej i kultury materialnej Huculszczyzny (m.in. muzeów-dworków), a także uporządkowanie terenów przyrodniczych i przeprowadzenia prac konserwatorskich przy zabytkach stanowiących spuściznę kulturową Huculszczyzny, organizację pracy w zakresie przygotowania i wydania katalogów, folderów, prac naukowych z dziedziny duchowej i materialnej kultury huculskiej, produkcję i transmisję programów telewizyjnych, produkcji audiowizualnej na temat tradycji ludowych i twórczości artystycznej. Proponuje się również, aby plan zawierał sposób finansowania wspomnianych przedsięwzięć.

Państwowe instytucje obwodu Zakarpackiego, Iwano-Frankowskiego i Czerniowieckiego, we współpracy z Ministerstwem Kultury i Turystyki Ukrainy, otrzymały zadanie zorganizowania w muzeach i bibliotekach wystaw tematycznych poświęconych tradycjom i artystycznej działalności ludowej Huculszczyzny, Bojkowszczyzny i Łemkowszczyzny oraz stworzenia warunków do przygotowania wypraw etnograficznych i uporządkowywania szlaków turystycznych, związanych z popularyzacją dziedzictwa historyczno-kulturowego górali.

Mimo podejmowanych działań, w Regionie Karpackim nie wykorzystuje się odpowiednio wartości dziedzictwa historyczno-kulturowego dla kształtowania wspólnotowej tożsamości obywateli różnych regionów. Do chwili obecnej nie opracowano także metodologicznych kryteriów waloryzacji obiektów historycznych i kulturowych w celu ich udostępniania dla ruchu turystycznego.

Formy turystyki oraz możliwości ich rozwoju

Piesza turystyka górska

Główne turystyczne szlaki górskie Karpat Ukraińskich prowadzą przez ich najwyższe partie w obrębie masywów Czarnohory, Świdowca i Gorganów. Opisu

i zatwierdzenia przebiegu nowych szlaków dokonano w rezultacie badań terenowych przeprowadzonych w latach 2007–2010. Zdecydowano, że dla poznania osobliwości przyrodniczych i etnograficznych najlepsze będą szlaki dwu- i trzydniowe. Atrakcjami turystycznymi na tych szlakach są wysokogórskie jeziora m.in.: Dosiągka, Trojaska, Iwor, oryginalna kultura huculska, unikatowa flora i fauna, jak również liczne festiwale organizowane przy poparciu wspólnot miejscowych, instytucji regionalnych i fundacji międzynarodowych (Hamkało 2008). Najliczniej uczęszczane przez turystów szlaki w masywach Czarnohory i Gorganów prowadzą: z Dzembroni na Pop Iwan, gdzie m.in. znajdują się ruiny polskiego obserwatorium astronomicznego wybudowanego w latach 1935–1938, na Howerłę, nad Jezioro Niesamowite, oraz ze wsi Bystrica (pol. Rafajłowa) doliną potoku Żeniec. Duża popularność tych szlaków powoduje wzrost obciążenia antropogenicznego chronionych ekosystemów.

Turystyka narciarska

W Karpatach Ukrainińskich działa kilka narciarskich ośrodków wypoczynkowych, wśród których największą rangę mają: Bukowiel (obwód Iwano-Frankowski), Sławsko (Lwowski), Dragobrat, Pylypec-Podobowec oraz Izki (Zakarpcki). Oprócz nich istnieje wiele mniejszych ośrodków, gdzie trasy zjazdowe są obsługiwane przez 1 lub 2 wyciągi.

Obecnie pierwszoplanowe miejsce wśród karpackich ośrodków turystycznych zajmuje Bukowiel, położony w pobliżu wsi Polanica (Jaremczańska Rada Miejska) na wysokości 850–1372 m n.p.m. Rozwój ośrodka narciarskiego zapoczątkowano w 2001 r. Dzięki prowadzonym na dużą skalę inwestycjom w ciągu 9 lat stał się jednym z najnowocześniejszych w Europie Wschodniej. O lokalizacji ośrodka zdecydowało kilka czynników, przede wszystkim: korzystne położenie oraz warunki klimatyczne sprzyjające utrzymywaniu się pokrywy śnieżnej (w 2010 r. sezon został zakończony 9 maja). Pierwszych turystów (prawie 10 tys. osób) ośrodek przyjmował w sezonie 2002–2003. W sezonie 2006–2007 działało już 12 urządzeń wyciągowych (www.bukovel.com). Obecnie funkcjonuje 16 wyciągów, którym towarzyszy rozbudowana infrastruktura turystyczna (hotele, wielopoziomowe parkingi, restauracje, wypożyczalnie sprzętu, kluby nocne). Dla narciarzy wytyczono ponad 60 km tras zjazdowych o różnym stopniu trudności na zboczach górskich: Douha (1372 m), Bukowiel, Bulszyniocha, Babiny Pohar i Czarna Klewa. Wszystkie trasy są sztucznie naśnieżane, a dwie mają zainstalowane sztuczne oświetlenie. Od 2008 r. w ośrodku zaczęto wprowadzać nowy kierunek działalności związany z usługami zdrowotnymi (turystyka lecznicza). Od 2009 r. w obiektach uzdrowiskowych są leczone choroby układu ruchu, układu pokarmowego i dróg moczowych. Dla kuracjuszy otwarto także pijalnię wód mineralnych. Wody mineralne Bukowelska-1 i Bukowelska-2 posiadają niezbędne certyfikaty i pozwolenia na wykorzystanie do celów leczniczych. Od 2008 r. rozpoczął działalność ośrodek odnowy biologicznej „SPA Oaza”.

Dobre warunki do uprawiania narciarstwa oferuje także najwyżej położony na Ukrainie ośrodek narciarski Dragobrat (1400–1700 m n.p.m.), u podnóża góry Stoh (1704 m n.p.m.). Trasy zjazdowe są obsługiwane przez trzy 1000 m długości wyciągi orczykowe oraz kilka krótkich (po 600 m). W 2009 r. został uruchomiony dodatkowo

wyciąg 4-krzeselkowy. W sezonie 2009–2010 w ramach ośrodka działało ponad 20 obiektów noclegowych (hotele, schroniska turystyczne), ogółem dla 600–700 osób.

Większość pozostałych ośrodków boryka się z licznymi problemami. Za przykład może posłużyć Tysowiec w obwodzie lwowskim, który w ciągu minionej dekady znacząco utracił swoją rangę, a bez odpowiedniego doinwestowania jego funkcja turystyczna upadnie. Mimo to oczekuje się, że w przyszłości górskie ośrodki narciarskie Ukrainy staną się konkurencyjne w stosunku do zagranicznych ośrodków karpackich, pod warunkiem skutecznych oraz efektywnych działań inwestycyjnych i marketingowych.

Turystyka wodna

Spływy wodne w Regionie Karpackim są organizowane na rzekach: Prut, Dniestr, Czeremosz i Czarna Cisa. Spływy po Dniestrze odbywają się na katamaranach i w kajakach, w granicach rejonów Samborskiego i Starosamborskiego. Na rzece Prut są popularne dwie trasy wodne: trasa sportowa o długości 30 km – Worochta (wodospad) – Jaremcze (przełom) oraz trasa slalomu wodnego (2 km) w pobliżu wsi Jamna. Z kolei większość tras na Czarnej Cisie zaczyna się w miejscowości Jasinia (rejon Rachowski). Mimo że przełom Cisy charakteryzuje średni poziom trudności, a pobliska droga umożliwi powtarzanie spływu, to jednak wiele jej odcinków jest mało atrakcyjnych ze względu na znaczną ilość śmieci w korycie i wzdłuż brzegów.

Dużą popularnością cieszy się *rafting* po Czarnym Czeremoszu w rejonie Werchowyňa (pol. Żabie), w obwodzie Iwano-Frankowskim. Podczas organizowanych kilkudniowych turnusów osoby w nich uczestniczące mogą nabyć umiejętność odbywania samodzielnego spływu kajakowego i pokonywania trudniejszych odcinków (progów): „Dzembronia”, „Dziadiv Łokieć”, „Biała Klacz”, „Huczok” i „Huk”.

Turystyka jaskiniowa

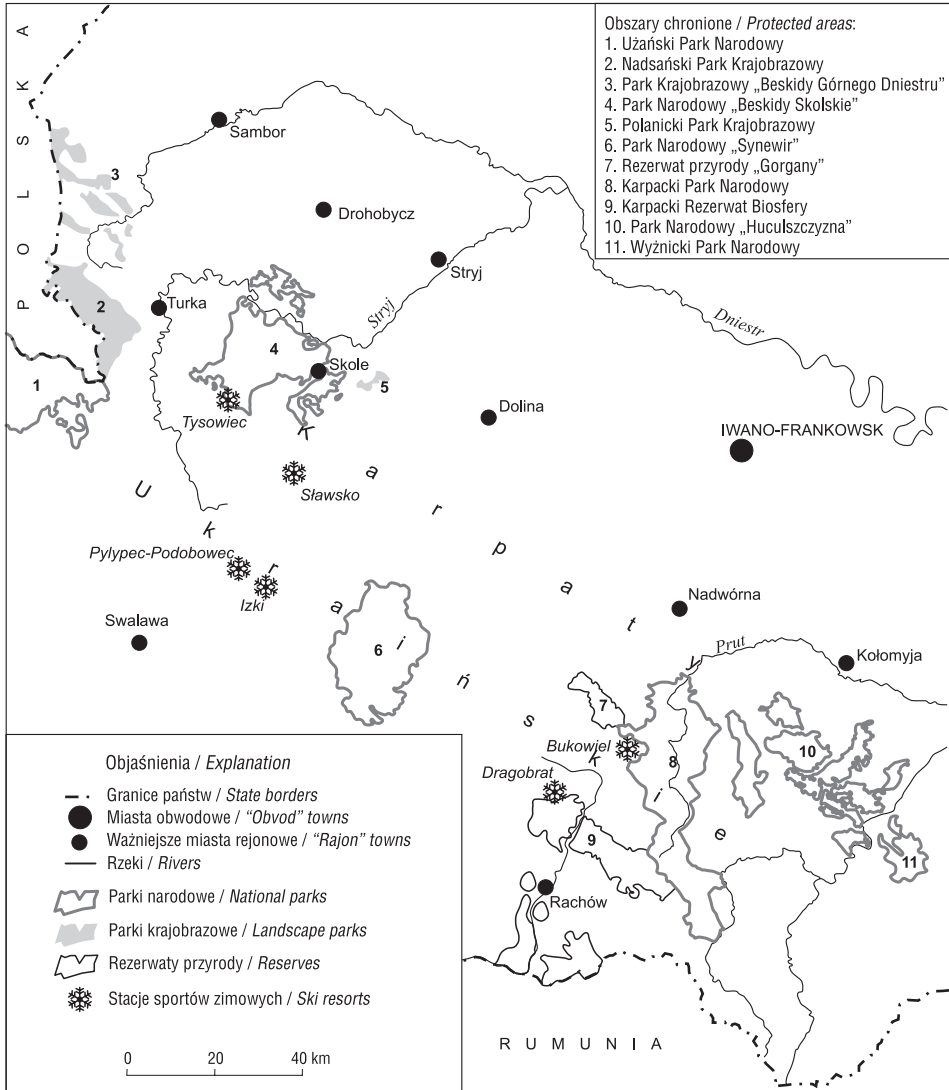
Speleoturystyka jest rozpowszechniona w części górskiej obwodu Zakarpackiego, gdzie penetrowano ponad 50 otworów jaskiniowych. Większość jaskiń znajduje się na terenie Rejonu Tiacziwskiego (Jaskinie Małej i Dużej Ugolki) oraz w pobliżu wsi Neresnyčia, gdzie znajduje się m.in. Jaskinia Czerłeny Kamień. Największa i najdłuższa w Karpatach Ukraińskich jest Jaskinia Przyjaźń (Romania), której łączna długość korytarzy wynosi prawie 1 km, do głębokości 45 m, a temperatura powietrza w różnych częściach jaskini waha się od +5 do +8°C.

Turystyka wiejska

Wypoczynek wiejski w Regionie Karpackim ma długą tradycję. W regionie istnieją korzystne warunki do rozwoju turystyki wiejskiej. Dobrze zachowane środowisko przyrodnicze, gościnność ludności wiejskiej, tradycje, rzemiosło, smaczne jedzenie, architektura wiejska stanowią podstawowe walory przyciągające turystów, pomimo słabo rozwiniętej infrastruktury społecznej i technicznej.

Współcześnie szybko rozwija się wiejska baza noclegowa. Jednak dokładne określenie jej zdolności recepcyjnej jest trudne ze względu na fakt, że duża liczba obiektów funkcjonuje poza oficjalną rejestracją. W ewidencji Związku Wspierania Rozwoju Turystyki Wiejskiej (*Львівська обласна спілка сприяння розвитку зеленого*

мызумы) jest około 1240 gospodarstw agroturystycznych i pensjonatów wiejskich, z czego w obwodzie Lwowskim – 300, Iwano-Frankowskim – ponad 400, Zakarpackim – około 360, a w Czerniowieckim – prawie 180.

Ryc. 1. Obszary chronione i stacje narciarskie Karpat Ukraińskich

Figure 1. Protected areas and ski resorts of the Ukrainian Carpathians

Źródło: opracowanie własne.

Source: author's own study.

Według optymistycznych prognoz, agroturystyka w Regionie Karpackim powinna stanowić w przyszłości duży rynek usługowy i skupiać około 35–45% ogółu przepływów turystycznych w regionie. Ludność wiejska potrzebuje jednak dużego wsparcia ze strony państwa, władz lokalnych i innych instytucji, w kwestiach pozyskiwania środków finansowych, aktywizacji zawodowej, doradztwa, organizacji usług czy dystrybucji informacji i marketingu (Kudła 2008). Aktywizacja turystyczna mieszkańców spowoduje pozytywne zmiany w innych sferach życia społecznego i gospodarczego (gospodarka rolna, infrastruktura, ekologia), ale przede wszystkim będzie sprzyjać wzrostowi poziomu ich życia.

Zakończenie

W świetle zapisów zawartych w regionalnych programach rozwoju obwodów: Lwowskiego, Iwano-Frankowskiego, Zakarpackiego i Czerniowieckiego, rozwój turystyki w Regionie Karpackim ma znaczenie priorytetowe. W celu przekształcenia Karpat Ukraińskich w sprawnie zorganizowany region turystyczny, oferujący dobre warunki wypoczynku i uprawiania sportu, należy podjąć liczne działania inwestycyjne w szeroko rozumianą bazę turystyczną. Konieczne jest doinwestowanie i zmodernizowanie istniejących ośrodków uzdrowiskowych, wypoczynkowych i sportowych, należy uregulować kwestie prawne i własnościowe w zakresie świadczenia usług turystycznych, wyznaczyć i udostępnić kolejne odcinki górskich szlaków pieszych. Konieczne wydaje się także zwiększenie zakresu przestrzennego ochrony przyrody.

Podstawowe znaczenie mają działania aktywizujące sektor turystyczny, zmierzające do jego rozwoju i konsolidacji oraz zwiększenia zakresu i podniesienia jakości świadczonych usług. W tym celu konieczne wydaje się wdrożenie pełnych mechanizmów rynkowych, przyciągnięcie inwestorów zagranicznych, stworzenie nowoczesnej infrastruktury transportowej i komunalnej oraz usprawnienie sposobu finansowania inwestycji z budżetu państwa (Kudła 2008).

Ważnym elementem budowania i kształtowania oferty turystycznej regionu powinny być wartości dziedzictwa kulturowego zamieszkujących ten obszar grup etnicznych górali, którzy mimo wielu trudności zdołali zachować tradycyjny styl życia, zwyczaje, obrzędy, architekturę i rzemiosło. W tym kontekście rysuje się potrzeba podjęcia na dużą skalę przedsięwzięć w zakresie renowacji i utrzymania wielu obiektów zabytkowych. Wykorzystanie bogatej spuścizny kulturowej regionu pozwoli na rozwijanie nie tylko działań o charakterze usługowym, skierowanych do turystów krajowych i zagranicznych, ale także różnych przedsięwzięć edukacyjnych oraz upowszechniania przejawów lokalnego folkloru, w celu jego zachowania dla następnych pokoleń poprzez ochronę i odtworzenie elementów już zapomnianych.

Literatura

- Fedorchenko V. K., D'orova T. A., 2002, *Istorija turizmu v Ukraini*, Vyscha shk., Kyiv.
- Hamkało M. Z., 2008, *Osoblivosti organizacii pishohidnogo turizmu v mezhah Svidovec'kogo masyvu* [w:] *Materialy II mizhmarodnoi naukovoi konferencii „Geografija i turizm: jevropejs'kyj dosvid”*, Vidavničij centr LNU im. Ivana Franka, Lviv, 28–31.

- Kudła N., 2008, *Socjalno-ekonomiczne przesłanki turystyki wiejskiej regionu karpackiego*, [w:] *Problemy rozwoju turystyki na Wileńszczyźnie, Mazowszu, Podlasiu, Wołyniu i Podolu*, Roczniki Wydziału Nauk Humanistycznych SGGW, VIII, 273–281.
- Maryskevych O., Shpakivska I., Didukh O., 2007, *Wyzwania i szanse dla ochrony przyrody w karpackich parkach narodowych na Ukrainie*, Roczniki Bieszczadzkie, 15, 105–118.
- Nesteruk J., 2003, *Roslynnyj svit Ukrains'kih Karpat. Chornogora. Ekologichni mandrivky*, Bak, Lviv.
- Petlin V. M., Matviiv V. P., 2003, *Klimat*, [w:] *Čornogirs'kij Geografičnij stacionar*, Vidavničij centr LNU im. Ivana Franka, Lviv, 35–40.
- Quirini-Popławski Ł., 2006, *Zarys historii zagospodarowania turystycznego Czarnohory w Karpatach Ukrainiiskich (ze szczególnym uwzględnieniem roli Towarzystwa Tatrzańskiego|Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego)*, [w:] M. Troll (red.), *Czarnohora. Przyroda i człowiek*, Inst.Geogr. i Gosp. Przestrz. UJ, Kraków, 185–202.
- Rutins'kij M. J., Stecjuk O. V., 2008, *Turistichnyj kompleks karpats'kogo regionu Ukrainy*, Knigi XXI, Chernivci.
- Stojko S. M., Milkina L. I., 1993, *Pryroda Karpats'kogo nacional'nogo parku*, Nauk. Dumka, Kyiv.
- Stojko S. M., 2008, *Zbereshennja biologichnogo bioriznomanittja ta ekologichnogo balansu i pidtrimmannja stalogo rozvytku v Karpatah*, Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo Universitetu Serija Biologija, 24, 5–10.
- Ukrainskie Karpat'i (Atlas turista)*, 1987, Glavnoe upravlenie g'eodezii i kartografii, Moskva.
- www.bukovel.com (data dostępu: 20.04.2010)
- www.carpathians.org.ua (data dostępu: 20.04.2010)
- www.cbr.nature.org.ua (data dostępu: 20.04.2010)
- www.skole.org.ua (data dostępu: 20.04.2010)

The Ukrainian Carpathians as a tourist region – determinant factors and development capacity

Summary

Tourist attractiveness of the Ukrainian Carpathians follows their position at the crossroads of central Europe's trade routes, abundance of environmental and cultural assets, as well as the constantly growing rate of investments in the tourist sector. The uniqueness of the region's tourist assets, which underlie the development of the region's holiday and health-resort functions, is the effect of varied natural environment and rich historical and cultural heritage. Statistic data show that the number of tourists visiting the Ukrainian Carpathians in the period from 2005 to 2009 amounted to approximately 1.7 million per year, including 150,000 foreign visitors. The development of tourism is currently considered to be one of the major factors contributing to the socio-economic growth of the entire region. This has been reflected, among others, in the formulation of the strategic objective for the development of the Ukrainian Carpathians, which is understood as actions that aim at achieving financial

prosperity of the inhabitants of the region and the preservation of its environmental assets; the objective is to be accomplished through the formulation of efficient territorial tourist system based on the optimal exploitation of the existing tourist assets, material and technical resources of the region, its economic resources and human potential. Tourist assets of the Ukrainian Carpathians make various forms of tourism possible to practice. The forms of tourism that are most prominent in the tourism structure are hiking and trekking, ski tourism, water tourism, cave tourism and rural tourism. Main tourist mountain trails of the Ukrainian part of the Carpathians lead through the highest areas of the mountains, within the massifs of Chornohora, Svydovets and Gorgany. These trails offer such tourist attractions as alpine lakes, original Hutsul culture, unique flora and fauna as well as numerous festivals whose organization is supported by local communities, regional institutions and international foundations. There are a number of ski resorts in the Ukrainian Carpathians, the highest-ranking of which are: Bukovel, Slavske, Dragobrat, Pylypec-Podobovec and Izky, the most prominent is Bukovel. The development of this ski resort was initiated in 2001. Due to large-scale investments made in the following 9 years, it has become one of the most modern resorts of this type in Eastern Europe. Currently, there are 16 ski lifts operating in Bukovel, as well as over 60 kilometres of skiing routes supported by complex tourist infrastructure. Another activity that enjoys popularity in the Carpathian Region is river rafting, organized along the Prut, Dniester, Cheremosh and Black Cisa rivers. Cave tourism is widespread in the mountainous part of the Zakarpattia *Oblast*, where over 50 caves are explored. The largest and longest Carpathian cave is the Friendship Cave in Romania, whose passages are nearly 1 kilometre long in total. The Ukrainian Carpathians also offer favourable conditions for the development of rural tourism. According to optimistic prognoses, agricultural tourism in the Carpathian Region is likely to become a major services market concentrating approximately 35–45% of total tourist flow in the region. Still, rural population needs considerable support from the state, local authorities and other institutions regarding fund raising, employment support programs, counselling, organization of services or distribution of information and marketing. The development of tourism in the Carpathian Region is a priority. For the Ukrainian Carpathians to be transformed into efficiently organized tourist region, the following actions should be undertaken: numerous investment activities in the tourist sector in its broad understanding; the settlement of legal and ownership issues regarding the provision of tourist services; the routing and rendering accessible of successive mountain hiking trails; and the implementation of projects aiming at renovation and maintenance of many objects of historic value.

Michajło Hamkało, Nazar Kudła
Katedra Turyzmu, Wydział Geograficzny
Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki we Lwowie
ul. Doroszenki 41
79-000 Lwów
e-mail: kudlan@wp.pl